

CONCEPTUL DE ÎNDUMNEZEIRE ÎN RĂSĂRITUL CREȘTIN ȘI IMPLICIT, ÎN CONTEXTUL FILOCALIC¹

Ierom. drd. Nectarie Arvai

THE DEIFICATION CONCEPT IN EASTERN ORTHODOX CHURCH, AND ALSO IN PHILOCALICAL CONTEXT.

Abstract: The purpose of man is to get from what God sown in him to likeness with God, a process called sanctification or deification. This is accomplished through asceticism which reveals man's free will to be like God, as well as God's gift that is through the work of the grace of the Holy Spirit. In this process there are certain stages that man goes through according to his uniqueness.

Keywords: sanctification, asceticism, deification, grace.

Fundamentul spiritualității creștine este reprezentat de lucrarea desăvârșirii omului în/prin Hristos², adică prin participarea vie a acestuia la viața divino-

¹ A se vedea III. Purtătorii Revelației, în Ierotheos, Mitropolitul Nafaktosului, Dogmatica empirică a Bisericii Ortodoxe Sobornicești, după învățăturile prin viu grai ale Părintelui Ioannis Romanidis, Volumul I (Dogmă – Morală - Revelație), Presentare critic, Traducere din limba greacă de Tatiana Petrache, Carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpresfințitului Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Doxologia, Iași, 2014, pp. 208-283. III. Treptele unirii cu Dumnezeu, în Pr. Ioan Leonardo Atudorei, Antropocentrism și teocentrism în opera Părintelui Dumitru Stăniloae, Carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpresfințitului Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Doxologia, Iași, 2014, pp. 69-114. Constantin Cavaros, Sfințenia rostul supreme al omului, Traducere din limba engleză Prof. Paul Bălan, Carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpresfințitului Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Doxologia, Iași, 2014. Totodată un foarte important studiu referitor la conceptual despre îndumnezeire, a fost scris de Norman Russell, în Învățătura despre îndumnezeire în Tradiția patristică greacă, Traducere din limba engleză Dragoș Dâscă, Carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpresfințitului Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Doxologia, Iași, 2015. II. Spiritualitatea filocalică: o lectură tematică, în Daniel Lemeni, "Am văzut lumina cea adevărată", Elemente de spiritualitate ortodoxă, Tipărită cu binecuvântarea Înaltpresfințitului Părinte Ioan, Mitropolitul Banatului, Astra Museum, Partoș, 2015, pp. 98-244.

² În acest sens a se vedea Pr. Andrew Louth, Capitolul al IX-lea, Unde ne ducem? Lucrurile de pe urmă și viața veșnică, în Introducere în teologia ortodoxă, Traducere din limba engleză Dragoș Mîrșanu, Carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpresfințitului Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Doxologia, Iași, 2014, pp. 219-244. Ilarion Alfeyev, Mitropolit de Volokolamsk, Taina

umană a Mântuitorului ce are ca scop unirea concretă a lui cu Dumnezeu; această lucrare nu are vreo finalitate, deoarece unirea cu Dumnezeu, Care este nesfârșit, nu poate avea vreodată vreo limită sau vreo măsură prestabilită, fiind o lucrare nesfârșită și infinită ce duce pe om către infinitatea Dumnezeirii. Totodată aceasta se desfășoară pe două direcții și anume, în primul rând prin strădania personală și voită a omului de a-și despătimi sau purifică ființa de nefirescul patimilor și în al doilea rând prin primirea lucrării dumnezeiești în ființa sa, omul devenind astfel un vas al Duhului Sfânt, Care îl va umple de viața dumnezeiască, el fiind dator a exprima doar receptivitate, deschidere sau voire la această lucrare devenită stare. În faza desăvârșirii omul viețuiește într-un alt nivel existențial, nefiind paradoxal, încă rupt de trup sau lumea materială, ci ca urmare a faptului că ajunge la a se asemăna cu Dumnezeu primește darurile dumnezeiești, adică primește o desăvârșire a lucrării energiilor spirituale din el, numite și harisme, ajungând să lucreze cu puterea lui Dumnezeu, minuni dumnezeiești. Această stare ultimă a desăvârșirii poartă numele de îndumnezeire, concretizată prin împărtășirea omului din nemărginitul sau infinitul dumnezeiesc. Îndumnezeirea fiind deci o stare imposibil de dobândit prin puterea proprie și limitată a omului, își găsește sursa în lucrarea și puterea dumnezeiască, adică omul se îndumnezeiește nu prin sine, ci prin darul dumnezeiesc împărtășit lui ca urmare a lucrării Duhului Sfânt, într-o manieră tainică, suprafirească și negrăită, stabilită între om și Dumnezeu. „Dacă ținta spiritualității creștine este viața tainică, de unire cu Dumnezeu, calea spre ea cuprinde urcușul care duce spre acest pisc. Ca atare, calea aceasta, pe de o parte, se deosebește de acel pisc, pe de altă parte, stă cu el într-o legătură organică, așa cum stă urcușul muntelui cu piscul său.”³ Această stare permanentă de atenție, încordare și dorire a lucrării de unire între om și Dumnezeu poartă denumirea de nevoință sau asceză⁴, aceasta

creдинței, Introducere în teologia dogmatic ortodoxă, Traducere din limba franceză Felicia Dumas, Carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpresfințitului Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Doxologia, Iași, 2014. Sfântul Iustin Popovici, Dogmatica Bisericii Ortodoxe, volumul I, Traducere din limba sârbă de Diac. Zarko Markovski, Carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpresfințitului Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Doxologia, Iași, 2017. Arhimandrit Zaharia Zaharou, “Adu-ți aminte de dragostea cea dintâi” (Apocalipsa 2, 4-5), Cele trei perioade ale vieții duhovnicești în teologia Părintelui Sofronie, Traducere din limba engleză de Monahia Porfiria, Carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpresfințitului Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Doxologia, Iași, 2015. Idem, Omul – ținta cercetării dumnezeiești, (Iov 7, 17-20), Traducere din limba engleză de Monahia Porfiria și Monahia Tecla, Carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpresfințitului Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Doxologia, Iași, 2016.

³ Preotul Profesor Dumitru Stăniloae, *Ascetica și mistica Bisericii Ortodoxe*, Introducere, Ținta spiritualității ortodoxe și drumul spre ea, Carte tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2002, p. 7. A se vedea și Idem, *Trăirea lui Dumnezeu în ortodoxie*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1993. Preot prof. univ. Dr. Sorin Cosma, *Ascetica*, Editura Marineasa, Timișoara, 2003.

⁴ Termen introdus în spiritualitatea ortodoxă de către Clement Alexandrinul și Origen. Asceza și ascetul, deși inițial desemnau orice creștin și orice lucrare a acestuia de a-și elibera trupul din

devenind nulă, inutilă și fără sens dacă nu ajunge la finalitatea ei, adică la producerea unirii anterior-menționată⁵.

Astfel prima parte a lucrării desăvârșirii poartă numele de asceză, fiind văzută ca o lucrare activă a omului, prin care acesta exprimă în mod concret, voința și dorința lui de a dobândi pe Dumnezeu și de a se unii cu Acesta, iar a doua parte a desăvârșirii poartă numele de mistică, sau unire tainică cu Dumnezeu, în care omul trebuie doar să se lase într-o stare de pasivitate pentru a primi lucrarea lui Dumnezeu în ființa sa; în acest sens activitatea nu înseamnă independență față de ajutorul dumnezeiesc, nevoitorul neputându-se nevoi fără a se fi împărtășit în prealabil din harul Duhului Sfânt, iar pasivitatea nu înseamnă pierderea libertății sau anihilarea unicității fiecărei persoane în parte de către Dumnezeu, ci faptul că îndumnezeirea nu își are sursa în potența omenească⁶. Prin asceză omul este vindecat de boala morții sufletești, pentru ca atunci când se va împărtăși de cea trupească, să fie doar un vas al vieții care să absoarbă moartea, devenind astfel un înveșnicit în/ prin veșnicia dumnezeiască⁷. „Deci asceza creștină este un drum luminat de rațiune, dar nu numai de rațiune, ci și de credință, de rugăciune și de ajutorul lui Dumnezeu, un drum de-a lungul căruia întreaga noastră fire se purifică de păcat și se fortifică moral.”⁸

În privința unirii omului cu Dumnezeu trebuiesc făcute anumite precizări și anume că aceasta nu este realizarea unei identificări substanțiale a omului cu Dumnezeu, ci o legătură sau o unire directă și nemijlocită, realizându-se cea mai intimă, profundă și deplină relaționare existentă vreodată și totodată trebuie respinsă și cealaltă extremă care promovează imposibilitatea închegării vreunei relații depline și nemijlocite între om și Dumnezeu, promovându-se principiul fals al separației ireductibile. „Învățătura creștină însă este străină cu totul de tendința identificării panteiste a omului cu Dumnezeu. Cu toate acestea, ea afirmă cu curaj posibilitatea unei uniri a omului cu Dumnezeu, a unei vederi nemijlocite a Lui, a unei participări robia patimilor, cu timpul au ajuns să fie termeni folosiți cu precădere în mediul monahal, mănăstirea și monahul devenind locul de asceză în care viețuiesc asceții, prin excelență.

⁵ A se vedea îndemnul Sfântului Apostol Pavel în această direcție, cf. II Timotei 2, 5; 4, 7-8.

⁶ A se vedea diferența particularitățile termenilor de “pasiv” și “activ” în Preotul Profesor Dumitru Stăniloae, op. cit., pp. 8-9; Părintele Stăniloae preia o idee de-a lui I. Hausherr.

⁷ Cu toate că omul depărtat de Dumnezeu regăsește în asceză o lucrare negativă, prin care trupul este chinuit și starea de confort aparentă a sufletului este alungată, totuși ea, în realitate nu numai că este o lucrare pozitivă ci și absolut necesară, nefăcând altceva decât să readucă trupul de la o stare falsă de bine pervertit la starea lui firească de organ al unei firi întărite și eliberate de moartea păcatului. Nici măcar “golul” final la care trebuie să ajungă mintea nu este o stare negativă ci doar una de readucere a minții la adevărata ei valoare, de element al nemărginirii dumnezeiești împărtășit limitării omenești, adică expresia și concretizarea unirii rațiunii omenești cu adevărata Rațiune, Care este Dumnezeirea.

⁸ Preotul Profesor Dumitru Stăniloae, op. cit., Sensul și posibilitatea unirii creștine cu Dumnezeu, p. 15.

la El, prin har.”⁹ Veridicitatea îndumnezeirii¹⁰ omului prin unirea acestuia cu Dumnezeu constă în realitatea faptului că lumea este produsul puterii dumnezeiești și ca urmare a acestui fapt, puterea ce a produs acest efect, adică puterea dumnezeiască, este prezentă permanent în creație, adică în efectul lucrării ei. „Astfel, fiecare lucru din lume are, până în întimitatea sa, prezența nemijlocită a unei puteri lucrătoare a lui Dumnezeu”¹¹ și ca urmare a acestui fapt, omul există și se desăvârșește, sesizând prin intermediul conștiinței sale această desăvârșire; mintea omului are sădită în structura ei capacitatea de a sesiza nemărginitul înainte de a-l dobândi, evidențiindu-se realitatea că mintea deoarece are în alcătuirea sa tendința de a cunoaște infinitul este creată pentru infinit, „simțirea minții” reliefind legătura intimă și directă pe care aceasta o are cu realitatea dumnezeiască, excluzându-se definirea desăvârșirii prin dobândirea unei simple cunoașteri realizată în stare de fragmentare și distanțare a omului față de Dumnezeu și invers. Totodată prin această unire, omul nu se metamorfozează de la stadiul de creat la cel de necreat, netransformându-se din materie în substanță dumnezeiască, ci prin suveranitatea desăvârșită și supremă a lui Dumnezeu, omul este înglobat în Dumnezeire, devenind dumnezeu după har și nu după ființă sau natură. „Apropierea noastră de Dumnezeu, ridicarea noastră la înțelegerea Lui, nu se poate realiza decât dacă ne îmbracă Dumnezeu însuși în cele proprii ale lui; dar chiar străbătuți de puterea Lui, nu putem lepăda ființa noastră creată.”¹²

Prin faptul că Dumnezeu are caracter de persoană înseamnă faptul că omul nu Îl poate cunoaște doar prin propria lucrare, voință și dorință, deoarece aceasta ar reprezenta o manieră abuzivă de a relaționa, ce distruge și nu crează relații, ci înseamnă că și Dumnezeu trebuie să voiască a Se descoperi omului, adică fără deschiderea Acestuia față de om, cel din urmă rămâne în însingurarea sa. În privința omului trebuie specificat faptul că acesta se află într-o legătură absolută cu întregul creat, adică fiecare „gest al nostru pune lumea în vibrație și îi modifică starea ... existența fiecărei persoane, ca și a fiecărei lucru este mereu în funcție de convergența factorilor produși de desfășurarea întregului”¹³, adică omul influențează întregul și invers, participarea omului la funcționalitatea creației fiind obligatorie; fără a lucra desăvârșirea în condițiile existenței materiale create, omul nu poate ajunge la a descoperi rațiunea creației și prin aceasta pe Dumnezeu. În această privință omul trebuie să-și asume desăvârșirea ca efect al lucrării incipiente realizate

⁹ Ibidem, pp. 16-17.

¹⁰ A se vedea Emil Bartoș, Conceptul de îndumnezeire în teologia lui Dumitru Stăniloae, Editura Cartea creștină, Oradea, 2002. Jurgen Henkel, Îndumnezeire și etică a iubirii în opera Părintelui Dumitru Stăniloae, Editura Deisis, Sibiu, 2003. Nichifor Crainic, Sfințenia – Împlinirea umanului, Editura Trinitas, Iași, 1993. Ieromonah Mihail Stanciu, Sensul creației, Editura Sfântul Andrei, Slobozia, 2000.

¹¹ Preotul profesor Dumitru Stăniloae, op. cit p. 19.

¹² Ibidem, p. 27.

¹³ Ibidem, Spiritualitatea ortodoxă și participarea omului duhovnicesc la viața semenilor, pp. 31-32.

în trup, în lume și alături de ceilalți semenii. „Noi nu avem misiunea de a desfășura numai latențele situate în natura fizică, ci și pe acelea cu mult mai valoroase și mai spirituale aflătoare în fiecare dintre noi. ... Nu numai în noi întâlnim pe Hristos, ci și în ființa semenilor.”¹⁴

Astfel omul cel ce viețuiește în contextul creației, el însuși fiind creat, prin împlinirea poruncilor realizează de fapt, împlinirea unei stări firești în relaționarea sa cu întreaga creație și în special cu ceilalți oameni, cu care stabilește o relație bazată pe virtuți, al căror apogeu este iubirea; iubind creația văzută, omul ajunge să iubească pe Dumnezeu încă nevăzut, Care pe măsura desăvârșirii omului, i se descoperă, făcându-l un intim al Său. În acest stadiu un rol important îl are și implicarea directă a omului prin muncă, adică prin co-participarea lui la lucrarea lui Dumnezeu manifestată în creație, expresie a faptului că „nu se lasă purtat de o curgere întâmplătoare a vieții în timp, ci se străduiește să-i cârmuiască dezvoltarea spre adevăratele ei ținte. Scopul ultim al muncii și al participării la viața lumii nu este atât desfășurarea naturii, cât dezvoltarea normală a latențelor din om și dintre semenii lui.”¹⁵

Omul folosește ca pedagog lucrarea lui Dumnezeu pentru a porni și el, după modelul acesteia, lucrarea sa personală ce are ca scop regăsirea sinelui, înălțarea lui și în final, unirea cu Dumnezeu. „El imită pe Dumnezeu care, deși neschimbabil, nu oprește prin această neschimbabilitate dinamismul creației, ci, prin impulsul și atracția necurmăte, exercitate asupra ei, îl susține, dându-i ca țintă ideală perfecțiunea Sa supremă, care tocmai de aceea este neschimbabilă.”¹⁶

În procesul de îndumnezeire al omului nu se poate concepe existența unui Dumnezeu singular, ci existența unui Dumnezeu aflat în „comunitate de Persoane în desăvârșită unire”¹⁷, în care Una dintre aceste Persoane Se face asemenea omului prin Întrupare, adică prin asumarea concretă a ceea ce este omul, manifestându-se astfel iubirea infinită și veșnică a lui Dumnezeu față de om și omenitate, în general. Deci numai un Dumnezeu Treimic poate satisface nevoia omenității de a fi iubită și de a iubi, trebuind să existe două Persoane Care să se iubească și o a treia Care să se bucure și să împărtășească iubirea Celor doi, într-un mod irepetabil, ca urmare a caracterului dumnezeiesc al Persoanelor; deci iubirea între Persoanele dumnezeiești nu este uniformă și monotună „pentru că persoanele însele nu sunt uniforme”¹⁸, Tatăl iubind într-un mod specific Lui, Fiul răspunzând acelei iubiri cu specificitatea Lui

¹⁴ Ibidem, p. 34.

¹⁵ Ibidem, p. 36.

¹⁶ Ibidem, pp. 36-37.

¹⁷ Ibidem, Sfânta Treime – temeiul spiritualității creștine, p. 37. A se vedea Idem, Sfânta Treime sau la început a fost iubirea, Carte publicată cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ediția a III-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012. Episcop Vicar Calinic Botoșăneanul, Logica Trinității, Editura Gedo, Cluj-Napoca, 2005.

¹⁸ Ibidem, p. 48.

și Duhul Sfânt devine „chipul ipostatic mângâietor”¹⁹ al sensibilității Tatălui față de Fiul Său, deci un dumnezeu singular este întruchiparea egoismului, a închiderii în sine și a limitării. Apoi, iubirea între Persoanele dumnezeiești și om se comunică ca o energie necreată a lui Dumnezeu împărtășită omului, care nu confundă subiectul dumnezeiesc cu cel omenesc și invers, respectând integritatea personală a omului. „Pe planul suprem, dumnezeiesc, deosebirea între ființă și energie e depășită într-un mod neînțeles de noi. Însăși ființa e energie, fără a înceta să fie ființă ineputabilă. Ființa însăși e o energie comunicantă ... pentru că ea este a Persoanelor supreme.”²⁰ Totodată iubirea dumnezeiască revărsată față de om este manifestată sub chipul unei iubiri paterne, fapt pentru care toți oamenii devin înfiați de Tatăl prin Fiul Său, Care se întrupează, iar Fiul își împărtășește dragostea Lui de Frate iubitor, Care la rândul-I atrage dragostea Tatălui față de oameni. Prin Duhul Sfânt se împărtășește întregii creații iubirea intertreimică ce are ca rezultat împărtășirea vieții dumnezeiești creației și deci, îndumnezeirea ei.

În privința modului de asumare și trăire al omului în ceea ce privește parcursul spre îndumnezeire, se deosebesc două trepte, etape sau faze și anume cea a activității, a practicii, a lucrării sau a făptuirii și cea a contemplației, a cunoașterii, a gnozei sau a misticii ce se împarte la rândul-i în alte două etape, în funcție de subiectul contemplate, și anume în cea a contemplării naturii sau a contemplației naturale și cea a contemplării tainice a lui Dumnezeu, numită și teologie sau contemplație supranaturală. Prin etapa practică, omul lucrează de fapt eliberarea sa din nefirescul provocat de patimi, împlinind poruncile, ca mai apoi prin aceasta să ajungă la faza contemplativă; prin faptul că își eliberează mintea de întunecarea, constrângerea și tumultul patimilor, golind-o de inutilitatea informației efemere, omul poate dobândi starea contemplativă sau de cunoaștere dumnezeiască, deosebită de cunoașterea profană, fiind o pătrundere în tainele cunoașterii cu ajutorul harului dumnezeiesc.

În privința primului stadiu al contemplației sau mai exact al cunoașterii naturale trebuie specificat faptul că aceasta „este o treaptă care refacă și care dovedește refacerea puterilor de cunoaștere ale sufletului omenesc”²¹, împărțindu-se de asemenea în două direcții, caracterizate din nou în funcție de elementul cunoașterii, în contemplarea creației văzute, a materiei sau a corpurilor și contemplarea creației nevăzute sau a ființelor netrupești, adică a Puterilor cerești, la aceasta adăugându-se contemplația supranaturală sau cunoașterea Dumnezeirii. Aceste trei etape ale îndumnezeirii se oglindesc în viața practică, în alte trei etape și anume în purificare, iluminare și desăvârșire²² sau unirea cu Dumnezeu, adică în îndumnezeire.

În etapa purificării nevoitorul se află în stadiul de început al nevoinței sau

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Preotul profesor Dumitru Stăniloae, op. cit., p. 47.

²¹ Idem, *Ascetica și mistica Bisericii Ortodoxe*, Marile etape ale vieții spirituale, p. 68.

²² Această clasificare sau împărțire a stadiilor duhovnicești este realizată de Sfântul Dionisie Areopagitul.

al ascezei; aici scopul lucrării este ca, înlocuind patimile cu virtuțile, să se ajungă la nepătimire, fapt ce determină progresul nevoitorului spre treapta a doua a desăvârșirii, numită cunoaștere. Această cunoaștere este considerată a fi de două feluri, în funcție de stadiul progresului pe care îl aduce în ființa nevoitorului sau de înălțimea duhovnicească spre care este condus nevoitorul: astfel se evidențiază cunoașterea naturală, asociată iluminării, prin care omul pătrunde tainele sau rațiunile așezate în fapte, adică în toată creația, folosindu-se de aceasta în mod pedagogic spre a ajunge la Cel ce le-a creat, adică la Dumnezeu; acest tip de cunoaștere lucrează într-un mod indirect, descoperind Dumnezeirea prin asocierea desăvârșirii creației cu sursa acesteia, fiind o contemplare îndreptată spre fapte cu scopul de a dobândi o concepție duhovnicească a rațiunilor existente în creație; mai este evidențiată și cunoașterea tainică sau mistică, asociată cu etapa desăvârșirii, în care nevoitorul atinge apogeul lucrării, adică dobândește starea de îndumnezeire, întrucât nu se mai ocupă cu evaluarea raționamentelor existente în creație, ci cu Însăși sursa creației, adică cu Dumnezeu; în acest stadiu nevoitorul trăiește în mod real acel „supra” sau „infini” caracteristic Dumnezeirii, dăruit lui prin lucrarea Duhului Sfânt; el simte o stare extatică a dragostei, fiind cuprins în nemărginitul dumnezeiesc care îi aduce odihna desăvârșită și astfel, ațintirea sau rămânerea doar în Dumnezeu, nemaexistând nimic altceva pentru el.

Îndumnezeirea poate fi privită din mai multe direcții, ceea ce determină și diferitele aspecte ale acestei lucrări și stări²³. Astfel că din punct de vedere antropologic, îndumnezeirea este percepută ca o lucrare la care este chemată să participe creația întreagă și cu precădere omul, îndumnezeirea întregii creații fiind asociată îndumnezeirii omului într-un context soteriologic, creația fiind răscumpărată și apoi restabilită prin îndumnezeirea ei; în acest sens aspectul antropologic al îndumnezeirii se oglindește în contextul relaționării Dumnezeirii cu zidirea, în general, în cel al relaționării omului cu zidirea, al cărei parte componentă este și în cel al relaționării omului cu izvorul creației, adică cu Dumnezeu. Toată creația reflectă infinitatea Dumnezeirii, fiind chemată la înveșnicire în/cu Dumnezeu și astfel mobilizarea omului în a căuta acest infini constituie etapa incipientă a urcușului spre îndumnezeire. În privința timpului și a spațiului în care omul lucrează, prin darul lui Dumnezeu, desăvârșirea, acestea nu reprezintă limitări și nici piedici în calea dobândirii veșniciei și a eliberării de amprenta materiei, ci elemente

²³ Profunzimea acestei lucrări este evidențiată în mod detaliat de Părintele Stăniloae în Dogmatica sa, în care pornind de la însemnătatea Revelație pentru restabilirea și îndumnezeirea omului și sfârșind cu modul eclesiologic al aceleiași lucrări, evidențiază lucrarea dumnezeiască în lume, în Biserică și în om, fapt pentru care a se vedea Preotul Profesor Dumitru Stăniloae, Teologia Dogmatică Ortodoxă, Vol. I, II și III, Carte tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ediția a IV-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010. A se vedea și Idem, Opere complete V, Chipul nemuritor al lui Dumnezeu, Carte tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2013.

intermediare între limitat și infinit, spațiul și timpul reprezentând antecamera veșniciei și a necuprinsului.

Din punct de vedere hristologic, îndumnezeirea presupune Întruparea Fiului sau Cuvântului lui Dumnezeu, prin care se realizează întâlnirea și unirea omului căzut cu Dumnezeu, adică Dumnezeu se face om pentru a face pe om, dumnezeu; prin Întrupare nu coboară doar Dumnezeu la om, ci și omului i se dă posibilitatea de a urca spre Dumnezeu și de a ajunge la asemănarea cu Acesta. Prin actul Întrupării se caută restabilirea întregii creații pentru a reveni la scopul pentru care a fost zidită și anume aceea de a contribui la înălțarea omului până la stadiul de îndumnezeire; prin Întruparea lui Dumnezeu se îndumnezeiește omul și se metamorfozează întreg cosmosul, omul devenind întregul, adică macrocosmosul, iar zidirea parte, adică microcosmosul. În Hristos se realizează atât dialogul omului cu Dumnezeu, cât și unirea omului cu Acesta, întreita Sa slujire contribuind la realizarea acestor lucrări: prin slujirea învățătoarească ne descoperă adevărul îndumnezeirii, prin cea împărătească reliefează dragostea dumnezeirii care se coboară spre om și prin cea arhierască realizează în mod concret chipul dragostei dumnezeiești care se revarsă spre om prin însăși smerenia și jertfă dumnezeiască.

Din punct de vedere pnevματο-eclesiologic, îndumnezeirea este un proces desfășurat în Biserică prin lucrarea Duhului Sfânt; Hristos se sălășluiește în noi prin intermediul Sfințelor Taine, după ce în prealabil, potențialul omului de a-l primi pe Hristos în sine, a fost așezat în el prin lucrarea Duhului Sfânt. Hristos realizează mântuirea obiectivă, adică răscumpărarea omului din robia morții și unirea lui cu Dumnezeu, însă subiectivitatea acestei lucrări este dăruită omului prin lucrarea Duhului Sfânt; Duhul Sfânt este Cel ce dăruiește omului potența de a-și însuși roadele mântuirii și de a le face mântuire și îndumnezeire pentru sine însuși și aceasta doar în Biserică, văzută ca spațiul în care se oglindește și lucrează Sfânta Treime. Prin Duhul Sfânt, Biserica realizează lucrarea lui Hristos continuu, pentru ca aceasta să fie însușită de întreaga omenitate. „Așadar Biserica în calitatea ei de icoană a Sfintei Treimi este și icoană a Împărăției lui Dumnezeu în expansiune, sau meregere spre această Împărăție, în care se manifestă Duhul Sfânt, încât Biserica devine mediul de manifestare al energiilor divine.”²⁴ Prin lucrarea Duhului Sfânt, asociată cu harul, omul

²⁴ Vasile Pop, Mântuirea și îndumnezeirea omului prin har, ca extindere a relațiilor treimice la oameni, Semănătorul – Editura online Dorna Tismana, Ianuarie, 2012, p. 15. A se vedea și Drd. Alexandru Dan Adam, Persoana și natura umană în viziunea părintelui Dumitru Stăniloae, pp. 7-20, Conf. dr. Adrian Lemeni, Raționalitatea lumii și rațiunea umană exprimate în teologia Părintelui Dumitru Stăniloae – punți de legătură în dialogul dintre teologie și știință, pp. 97-115, Lect. dr. Daniel Lemeni, Părintele Dumitru Stăniloae și sinteza neo-patristică în teologia românească, pp. 116-134, Cella Cristescu-Loga, Raze de lumină în antropologia părintelui Dumitru Stăniloae, pp. 135-141, Pr. conf. dr. Nicolae Morar, Fenomenul religios în viziunea părintelui Dumitru Stăniloae, pp. 163-174, Pr. lect. dr. Nichifor Tănase, Gnosis și theosis. Modelul neo-patristic palamit în teologia părintelui Stăniloae, pp. 183-204, Lect. dr. Ciprian Iulian Toroczka, Întrupare, Cruce și Înviere în